

UVOD U PRVO PJEVANJE

Zabasavši noću u mračnu šumu, Dante ujutro stigne do podnožja jednoga brijega, obasjana suncem (1–27). Tri zvijeri prepriječće mu put i potjeraju ga prema šumi, u dolinu (28–60). Ukaže mu se Vergilije, najavljujući mu dolazak hrta (61–121) i pozove ga da kroz tri prekogrobna kraljevstva prođu duhovni put spasenja (122–136). Noć je između četvrtka 7. travnja (ili 24. ožujka) i petka 8. travnja (ili 25. ožujka) 1300.

*/Alegorično značenje. Prvo pjevanje uvod je cijeloj Božanstvenoj komediji. Dante poglavito opisuje unutarnje doživljaje svoje duše. No jer se njegova pjesma treba tumačiti na više načina, može se u prvom pjevanju vidjeti i alegorija političkih događaja koji su utjecali na Danteov život. U tom uvodu postoji općenito i posebno značenje. Dante opisuje svoje doživljaje, ali ujedno sebe postavlja kao predstavnika čovjeka općenito. U mladosti ga odvraća s puta na brijeg kreposti putenost (pantera), u muževnoj dobi oholost (lav), u starosti sebičnost (vučica). Iz tih pogibli nema drugog izlaza nego da čovjek najprije vidi zle posljedice tih grijeha – da prođe kroz Pakao; da se ondje pokaje – da prođe kroz Čistilište; a da ga napokon Božja milost izvede do kreposti – otvarajući mu vidik na savršenu spoznaju najuzvišenijih tajna – Raj. Vođa prema spoznaji grijeha i pokajanju prosvijetljeni je čovječji um (Vergilije); do konačnoga spasa vodi bogoslovnim naukom prosvijetljena inteligencija (Beatrice). S obzirom na političke pjesnikove doživljaje može se mračna šuma uzeti kao alegorija firentinskoga političkog života, razrovanoga stranačkim borbama; šarena, pjegava pantera može značiti opasnost stranačke borbe „Bijelih“ i „Crnih“; lav francuskoga vladara Karla Valoisa; vučica papinsku vlast u rukama Bonifacija VIII. Vergilije i Beatrice predstavljaju carsku i papinsku vlast koje čovjeka u životu moraju voditi putem kreposti. Svojom *Komedijom* Dante želi spasiti i preporoditi ne samo Italiju nego i sebe i cijelo čovječanstvo./*

CANTO I

Nel mezzo del cammin di nostra vita
mi ritrovai per una selva oscura,
ché la diritta via era smarrita. 3
Ah quanto a dir qual era è cosa dura
esta selva selvaggia e aspra e forte
che nel pensier rinnova la paura! 6
Tant'è amara che poco è più morte;
ma per trattar del ben ch'io vi trovai,
dirò de l'altre cose ch'io v'ho scorte. 9
Io non so ben ridir com'io v'entrai,

---

1. *Na pola puta...*: Božanstvena je komedija „svet spjev“. Treba imati u vidu temeljni poticaj: duhovni doživljaj pjesnika koji u sebi sabire duboko ljudsko iskustvo i koji, oblikujući jezik, pripovijeda o svojem skretanju s puta i o putu kroz koji prolazi da bi našao istinu. Taj unutarnji smisao, svojstven srednjovjekovnoj i danteskoj poeziji, otkriva se analizom promjena duševnih stanja i sredina; u spjevu nije samo ispričan životopis firentinskoga prognanika u jasnoj kronologiji događaja, nego univerzalna povijest koja se beskrajno širi svijetom religiozne poezije, natječe se, a često i podudara s *Eneidom* i *Biblijom*. Večer je Velikoga petka (*Pakao*, II, 1; XXI, 112), godine 1300. *ab Incarnatione* (od Utjelovljenja, kako se u Firenci govorilo za određenje godina), blizu proljetnog ekvinocija (*Pakao*, I, 37–40); najvjerojatnije 25. ožujka. Hodočasnici idu na grob apostola da zadobiju jubilarni oprost; pjesnik svojim prekogrobnim putovanjem potvrđuje isto očekivanje (*Čist.*, II, 98–99). Sveti tjedan spominje i liturgijski oživljuje otkupljenje: tih dana Dante čvrsto odlučuje da će se odreći grijeha i da će ući u Novi život, u koji ulazi kao i u katedralu, pripovijedajući o borbi između grijeha i milosti. Tu supostoje tjelesno viđenje zemaljskoga prizora i duhovno viđenje alegorije duše. Čitatelj je potaknut da razmotri stvarnost u koju nikada nije lako prodrijeti, u tematiku koja brzim nagovještajima prolazi od vremenitoga do vječnoga. Kako se život smatra sličnim luku – *ad immagine d'arco* (*Gozba*, IV, XXIII, 6–10), a obični tijek ljudskoga života traje sedamdeset godina (Ps 89, 10), vrhunac luka pada u trideset i petu godinu. Pjesnik, rođen u svibnju 1265, dostigao je 1300. pola životnoga puta i zrelost znanja tako da na prekogrobnom putovanju može pokušati preispitati vrijeme, dok u njemu odjekuje želja Ezekije, judejskoga kralja, kad je ozdravio od bolesti: „Govorio sam: u podne svojih dana moram otići. Na vratima Podzemlja mjesto mi je dano.“ (Izaija 30, 10).

2. *u nekoj mračnoj šumi*: „Opasna šuma života“ (*Gozba*, IV, 24, 12); u šumi zla Dante se ne odvaja od čovječanstva: samoga sebe prikazuje (na putu, *u nekoj šumi*) kao ljudski rod, svijet koji je propao u moralnom i građanskom neredu, jer je nestao – kao pravilo za sreću u ovom i blaženstva u drugom životu – sigurni vođa dviju moći što ih je Svevišnji dao čovjeku: Carstva i Crkve. (*Gozba*, II, 12, 17; *Monarhija*, III, 15).

3. *jer sam zašao s pravog puta*: Za čovjeka koji je zašao s puta, *pravi je put* slijediti vrline i izbjegavati poroke; put koji pojedinca vodi do kreposti, a ljudski rod do dobro uređene države. „Dante ne želi u prvom stihu postaviti usporedbu (ljudski život uspoređen s putom), nego želi odrediti naš život u njegovu temeljnom stanju. To je upravo putovanje, put, hodočašće duše koja je prognana

PJEVANJE PRVO

Na pola puta našega života
našao sam se u nekoj mračnoj šumi
jer sam zašao s pravoga puta. 3
Ah, koliko je teško reći
kako je ta šuma bila divlja, surova i strašna,
takva da na samu pomisao izaziva strah! 6
Tako je bila gorka da ni smrt nije mnogo gorča;
no da vam ispričam o dobru što sam ga tu našao,
govorit ću o drugim stvarima koje sam u njoj vidio. 9
Ne znam točno reći kako sam tamo ušao,

---

iz svoje istinske domovine... Bio je to njegov životni put i životni put svih ostalih, a polovica putovanja, na kojoj se zatekao bez smjera, svjetla i ideala, dijelila je život svakoga smrtnika na dva dijela, svakomu je određivala granicu i katkada nametala izbor, iskupljenje, najveći problem života da čovjek upozna samoga sebe i razloge svojega življenja, da se znade postaviti za najdalju budućnost, i iznad svega da se potpuno povjeri duhovnoj istini koja u svakom času ne trpi od nesigurnosti, tjeskoba i naglih pomračenja. Ono što je Dante proživljavao u trideset i petoj godini proživljavaju svi smrtnici, i njegovo skretanje s puta pogađa svakog čovjeka koji još nije našao pravi put i nije postao svjestan vlastite duhovnosti. Svakoga, rekli smo, tko osjeti da kao Dante živi kršćansku uljudbu..." (S. Battaglia, „Linguaggio reale e linguaggio figurato“, u: *Atti del I Congr. Naz. Di St. Danteschi*, Firenze, 1962, pp. 28–31).

5–7. ta šuma...: U tom tajanstvenu i zaraslu krajolik u nema načina da se čovjek spasi: sama pomisao na šumu izaziva strah; njezina gorčina (grieh vodi do osude) uspoređiva je sa smrću. Jedina je blagost puni Mjesec (usp. *Pakao*, XX, 127–129): „Tu postavlja tri stanja te šume: ‘divlja’, gotovo da želi pokazati da u njoj nema nikakva ljudskoga boravišta i da je zato strašna; ‘surova’, da pokaže kakvoću stabala i grmlja koji moraju biti drevni, dugih, gustih i međusobno isprepletenih grana; ‘strašna’, jer očituje zapreku, odnosno teško se po njoj može ići i iz nje izići; (alegorijski) ‘divlja’, zato što u đavlovoj tamnici nema nikakve ljudskosti, samilosti i milosti; ‘surova’ zbog trnja, odnosno zbog uboda grijeha; ‘strašna’, što se tiče vrlo čvrstih đavoljih veza, a najviše u tvrdoglavaca“ (Boccaccio). Vergilije je postavio šumu kao zapreku na putu u Pakao; Brunetto Latini u *Tesoretto* zamišlja da je na povratku iz Španjolske izgubio put, i da je zabasao na tegobni šumski put. U ‘divljoj šumi’ zamjećuje oblik koji se rabio u srednjovjekovnoj retorici: pridjev (*selva selvaggia*) ponavlja temu imenice i tako postiže snažnu vrijednost kao superlativ.

8. o dobru: Nebeska pomoć koja mu posredstvom Vergilija ide ususret, ne u šumi, nego u samu ozračju skretanja s puta i očekivanja.

10. Ne znam točno reći: Malo-pomalo, ne primijetivši trenutak kada se to dogodilo, duhovno je ušao u san o smrti, koji datira iz 1290, tj. iz godine Beatricine smrti. Dok je „san“ trajao, nije se vidjelo bijedno stanje, sada se u naglu buđenju toga stanja plaši i stidi. „Svakomu je naravno nepoznat ulazak (u poroke) zbog načela djetinjstva u kojem se spava, jer se ne trsi prema načelu istinske spoznaje: ili zapravo zato što osjetilna ljubav drži ljudskost tako uspavanom da ne osjeti kad upadne u poroke“ (Ottimo). Zbog grijeha se pomračenje uma u *Bibliji* uspoređuje sa snom (Izajija 29, 10).

tant'era pieno di sonno a quel punto che la verace via abbandonai.	12
Ma poi ch'ï fui al piè d'un colle giunto, là dove terminava quella valle che m'avea di paura il cor compunto,	15
guardai in alto, e vidi le sue spalle vestite già de' raggi del pianeta che mena dritto altrui per ogni calle.	18
Allor fu la paura un poco queta che nel lago del cor m'era durata la notte ch'io passai con tanta pietà.	21
E come quei che con lena affannata uscito fuor del pelago a la riva, si volge a l'acqua perigliosa e guata,	24
così l'animo mio, ch'ancor fuggiva, si volse a rietro a rimirar lo passo che non lasciò già mai persona viva.	27
Poi ch'ei posato un poco il corpo lasso, ripresi via per la piaggia deserta, sì che 'l piè fermo sempre era 'l più basso.	30

---

11. *omamljen snom*: Duša koju je potamnio grijeh, slika svetopisamskog jezika (Rim 13, 11; Ef 5, 14). – *u onom času*: Čas na koji pjesnik aludira odgovara onomu trenutku što ga opisuje na drugom mjestu: kad je Beatrice umrla i kad je ostao bez njezine pomoći koja ga je „vodila pravim putom“, on je okrenuo svoje korake „neistinitim putom“ slijedeći lažne slike dobra (*Čistilište*, XXX, 121–132).

12. *kad sam napustio pravi put*: Dante će o moralnom i intelektualnom zastranjivanju govoriti ispovijedajući Beatrice svoje grijehe u viđenju Zemaljskoga raja (*Čistilište*, XXX, 121 i sl.; isto, XXXI, 34–36; isto, XXXIII, 85–90).

13. *brijega*: „Početak i uzrok svake radosti“ (stih 78), život kojim ravnaju teološke i moralne kreposti.

14. *dolina*: Ona u kojoj je bila mračna šuma.

17. *planet*: Sunce za koje se prema ptolemejskom sustavu mislilo da se okreće oko Zemlje od istoka prema zapadu. Sunce obasjava čovjeka, „označava“ Boga, kako je rečeno u *Pjesmi brata Sunca*

tako sam u onom času bio omamljen snom kad sam napustio pravi put.	12
No kada sam stigao u podnožje brijega, gdje je završavala ona dolina koja mi je strahom ispunila srce,	15
pogledao sam uvis i vidio da su njegovi obronci već zaodjenuti zrakama planeta što drugog ravno vodi po svakoj stazi.	18
Tada se strah malo smirio, što mi je u klijetki trajao svu noć koju sam proveo u velikoj tjeskobi.	21
I kao što se čovjek zasoptana daha, izišavši iz morske pučine na obalu, okrene i uporno gleda opasnu vodu,	24
tako mi se duh, što je još bježao, okrenuo unatrag da opet motri prolaz što još nikada nije propustio živa čovjeka.	27
Nakon što sam malo odmorio umorno tijelo, nastavio sam svoj put po pustom obronku, te mi je noga na kojoj sam stajao uvijek bila niža.	30

---

sv. Franje Asiškoga, i kako to potvrđuje Dante, slijedeći u tome duhovne i osobito mistične spise. „Nijedna osjetna stvar nije tako dostojna da se uspoređi s Bogom kao Sunce. Jer, ono osjetnom svjetlošću osvjetljava prvo sebe, a zatim i sva nebeska tijela i elemente“ (*Gozba*, III, 12, 7).

18. ravno vodi: Uvijek vodi čovjeka pravim putom.

20. klijetku srca: Šupljina srca u kojoj se skuplja i širi krv, gdje je izvor života (*Novi život*, II, 7).

26. prolaz: Misli se na prijelaz duše iz života u smrt, „bolni prijelaz“. Alegorijski treba shvatiti da grešna navika vodi svaku dušu do osude od koje se u vremenu ne odvaja i koju ne svladava kajanjem. Dante je već predstavio svoj program i nakanu putovanja, označivši šumom sliku Pakla, brijegom sliku Čistilišta, Suncem sliku Raja.

27. što još nikada...: Grijeh ubija onoga koji u nj padne.

29–30. po pustom obronku...: Osamljeni i pusti obronak između doline i brijega. Pjesnik se polako uspinje. U uspinjanju, noga na koju se oslanja niža je od one koju miče. Prijelaz iz grešnog života u kreposni život događa se u strepnji i nesigurnosti.

Ed ecco, quasi al cominciar de l'erta,
 una lonza leggiera e presta molto,
 che di pel maculato era coverta; 33
     e non mi si partia dinanzi al volto,
 anzi impediva tanto il mio cammino,
 ch'ì' fui per ritornar più volte volto. 36
     Temp'era dal principio del mattino,
 e 'l sol montava 'n su con 'quelle stelle
 ch'eran con lui quando l'amor divino 39
     mosse di prima quelle cose belle;
 sì ch'a bene sperar m'era cagione
 di quella fera a la gaetta pelle 42
     l'ora del tempo e la dolce stagione;
 ma non sì che paura non mi desse
 la vista che m'apparve d'un leone. 45
     Questi pareo che contra me venesse
 con la test'alta e con rabbiosa fame,
 sì che pareo che l'aere ne temesse. 48
     Ed una lupa, che di tutte brame

31–32. *I gle ...*: O mogućim izvorima za „tri zvijeri“ postoje različite hipoteze: od viđenja sveto-
 ga Dominika što ga je napisao Teodorik iz Apolde, preko viđenja proroka Daniela koje tumači
 Riccardo iz S. Vittorea, do viđenja proroka Jeremije u kojem izlaze iz šume opasni lav, vuk i leo-
 pard koje komentira Ugone da S. Caro (usp. G. Busnelli, *Il simbolo delle tre fiere dantesche*, Roma,
 1909). Drugi navodi XXII. knjižicu svetoga Damjana: *De quadragesima et quadraginta duabus*
hebraeorum mansionibus, ili djela Uga da San Vittorea, ili, još oštrije, *Expositio in Apocalypsim*,
 djelo oca Gioacchina da Fiorea koji pripovijeda o redovniku koga su u nekoj šumi ugrabili i za-
 tvorili risovi, lavovi i zmije. „Ove usporedbe pokazuju da su temu promicale religiozna kultura
 i figurativna tumačenja i da su se fantastične kompilacije takva sadržaja prema tadašnjem knji-
 ževnom ukusu lako širile; međutim zajednički sadržaj nas ne ovlašćuje da u ograničenoj mjeri i
 s vrlo opreznim nagadanjima upozorimo na neku stvarnu ovisnost koju preobražava pjesnička
 invencija“ (G. Fallani, *Poesia e Teologia nella Divina Commedia*, Milano, 1950, p. 28). Za stare tu-
 mače – mišljenje koje se doima uvjerljivije – pantera ima značenje bludnosti, lav oholosti, a vučica
 pohlepe; neki pak, pozivajući se na „tri zvijeri koje imaju zapaljena srca“ (*Pakao*, VI, 75), predlažu
 poistovjećivanje životinja sa zavišću, ohološću i pohlepom; drugi opet, pretpostavljajući da posto-
 ji ovisnost između zvijeri i „tri nagona koje nebo ne osuđuje“ (*Pakao*, XI, 81), prema tumačenju iz
 sedme knjige Aristotelove *Nikomahove etike*, vide u panteri ili vučici pakost, u lavu ludu surovost,
 u panteri ili vučici neumjerenost. U Ivanovoj Prvoj poslanici (2, 16): „jer ništa od onoga što je u
 svijetu – požuda tijela, požuda očiju, oholost zbog imetka – ne dolazi od Oca, nego od svijeta“

I gle, gotovo na početku uzbrdice, okretne i vrlo hitre pantere, prekrivene pjegavom dlakom;	33
i nije mi silazila s očiju, štoviše, tako mi je priječila put da sam se više puta okrenuo da uzmaknem.	36
Bilo je u cik zore, a Sunce se uspinjalo s onim zvijezdama koje su bile s njim kada je božanska ljubav	39
prvi put pokrenula one lijepe stvari; tako da sam toga jutra i toga proljetnoga dana imao razloga nadati se dobru	42
unatoč onoj zvijeri ljupke dlake; ali ne toliko da me nije uplašio prizor kad se preda mnogom pojavio lav.	45
Taj kao da je dolazio prema meni uzdignute glave i bijesan od gladi, te se činilo da se zbog njega zrak trese od straha.	48
I vučica, koja kao da je u svojim požudama	

i u trima Kristovim kušnjama u pustinji zvijeri i njihovo moralno značenje nalaze djelotvornu potvrdu. Političko značenje po kojem bi se tri zvijeri podudarile samo s Firencem, Francuskom i Rimom možda je pretjerano i čini alegorijski govor „manje filozofskim i manje političkim od onoga što ga je prognanik imao na umu“ (Tommaseo).

38–40. a Sunce... lijepe stvari: Sunce se uzdizalo na obzoru Zemlje spojeno sa zvijezdom Ovna, s kojim je bilo kada je Bog pokrenuo nebeska tijela. Dante naglašava misao po kojoj je svijet stvoren u proljeće, a čovječanstvo u isto godišnje doba, otkupljeno u vrijeme ekvinocija. Dante spominje mišljenje koje se nalazi u crkvenom himnu („U prvi dan, u koji svijet / Božanska stvori Trojica, / U koji Stvorac uskrsnuv / Nadvlada smrt i spasi nas“).

41–43. nadati se dobru: Jutro i proljetno godišnje doba bili su poticaj da se pjesnik nada i da se ne plaši zvijeri pjegave dlake.

45. lav: Simbol oholosti.

47. bijesan od gladi: Poziva se na odlomak iz Prve Petrove poslanice gdje je đavao opisan „kao ričući lav, tražeći koga da proždere!“ (1 Pt 5, 8).

49. vučica: Simbol lakomosti i požude u širem značenju. Vučica svojom mršavošću zbog krajnje nezasiťne gladi čini mnoge ljude žrtvama. Dante je optužio za pohlepu vladare Italije i talijanske kardinale. Posljedice i zla pohlepe prokazuje sveti Pavao: „Zaista, korijen svih zala jest srebroljublje; njemu odani, mnogi odlutaše od vjere i sami sebe isprobadaše mukama mnogima.“ (1 Tim 6, 10).

sembiava carca ne la sua magrezza, e molte genti fe' già viver grame,	51
questa mi porse tanto di gravezza con la paura ch'uscìa di sua vista, ch'io perdei la speranza de l'altezza.	54
E qual è quei che volentieri acquista, e giugne 'l tempo che perder lo face, che 'n tutt'i suoi pensier piange e s'attrista;	57
tal mi fece la bestia senza pace, che, venendomi incontro, a poco a poco mi ripigneva là dove 'l sol tace.	60
Mentre ch'i' rovinava in basso loco, dinanzi a li occhi mi si fu offerto chi per lungo silenzio, pareva fioco.	63
Quando vidi costui nel gran deserto, „Misererò di me“ gridai a lui, „qual che tu sii, od ombra od omo certo!“	66
Rispuosemi: „Non omo, omo già fui,	

52–54. *ona mi je zadala...*: Prouzročila mu je zbog straha koji je zračio iz njezina pogleda tako jak nemir da se uplašio da neće stići na vrh svijetlog brijega; jer njezin mu je izgled ulijevao strah.

55. *I kao što onaj...*: Pjesnik doživljava u sebi očajnu tjeskobu, sličnu tjeskobi lakoma trgovca koji, obuzet željom za stjecanjem što većih dobara, naglo vidi kako zbog neočekivana gubitka propada – ju njegova mučna i pohlepna nastojanja i zato plače i duboko je tužan.

58. *bez spokoja*: Nezasitna, stoga i nemirna, sama nema mira i ne da mira čovjeku.

60. *gdje nema sunca*: U mračnoj šumi.

61. *Dok sam se rušio...*: Strovaljivao sam se prema dnu doline, u šumu. Danteov povratak u šumu donosi kraj nadanja i strah da se neće moći spasiti.

63. *promuknuo*: Netko tko je dugo šutio te se činilo da je izgubio snagu govora. Činilo se da je Vergilije zbog svoje duge šutnje bez riječi. „Lik koji se Danteu iznenada pojavio dok se povlačio pred vučičinom prijetnjom blijed je, slab i kao da nestaje kao i slike koje su dugo šutjele, jer su suviše vremena bile udaljene od naše svijesti“ (A. Pagliaro, *Altri saggi di critica dantesca*, Messina – Firenze, 1961, p. 282). Jasno alegorijsko značenje: Vergilije, simbol uma, koji kao da je izgubio snagu glasa jer ga dugo vremena nismo čuli, poziva pjesnika na svijest o dobru, i ponovno ga budi iz grešna sna (*Pakao*, I, 10). Manje je uvjerljiva aluzija na onoga Vergilija koji predstavlja klasičnu uljudbu poslije duge šutnje barbarskoga doba.

bila krcatom u svojoj mršavosti
 te je mnoge ljude natjerala da bijedno žive, 51
 zadala mi je toliko muke
 svojim strahotnim izgledom,
 da sam izgubio nadu da ću se domoći vrhunca. 54
 I kao što onaj rado stječe,
 a dolazi vrijeme kad to mora izgubiti,
 te plače i tuguje u svim svojim mislima; 57
 tako mi je učinila zvijer bez spokoja
 koja me je, dolazeći mi ususret, malo-pomalo
 odgurivala natrag gdje nema sunca. 60
 Dok sam se rušio u onu dubinu,
 pojavio se pred mojim očima
 netko što kao da je od duge šutnje promuknuo. 63
 Kad sam ga u velikoj pustoši ugledao,
 povikao sam mu: „Smiluj mi se,
 tko god jesi, ili sjena, ili doista čovjek!“ 66
 On mi je odgovorio: „Nisam čovjek, nekoć sam bio čovjek,

---

66. ili sjena ili doista čovjek: Sjena je duša odijeljena od tijela; čovjek je duša sjedinjena s vlastitim tijelom (usp. sv. Toma, *S. theol.*, I, q LXXV, i III, V): „Nije važno što si, jedina stvar koju od tebe tražim jest milosrđe.“

67. nisam čovjek: Dante je uistinu tražio osobu koja se pojavila da mu pomogne, bila to sjena ili čovjek. Ali Vergilije odgovara da uvjeri pjesnika onim zazivom koji sadrži i sumnju u stvarnost ili barem u viđenje. Zato objašnjava da pripada kraljevstvu sjena i da je neko vrijeme bio čovjek. Vergilije je za Dantea živa stvarnost antičkoga svijeta; on je dobro znao *Eneidu* s komentarima Servija i Filargirija. Ali je u svijesti srednjovjekovnih pisaca postojao i drugi Vergilije, čije je značenje imalo alegorijsko-kršćansko obilježje što ga je već u V. stoljeću u svojem djelu iznio Fulgencije koji se u *De continentia vergiliana* potrudio da u Eneji pronađe razdoblje razvitka i civilizacije. Glasu o kršćanskom Vergiliju doprinosi ne samo odlomak iz Euzebija koji govori o kristološkoj egzegezi Četvrte ekloge što ju je poslije Nicejskoga sabora učinio Konstantin, ne samo tekstovi Bernarda iz Chartresa, i Ivana iz Salisburyja, nego i brojni životopisi o mantovanskom pjesniku u kojima on stječe čudotvorne vrline, te se držalo da Vergilije navješćuje Kristov dolazak. Dante je u Vergiliju volio pjesnika *gens Julia* i pravnih institucija, a volio je i strastvene doživljaje njegova junaka, pobožnog Eneje. Dva pjesnika povezuju zajednički etos i zajednička *pietas*. Iz „puta i tjeskobe“ nastat će pravda, posljedično i obnova društva, kojih je Dante sa svojom *Komedijom* navjestitelj: zbog toga poslana trebat će prisutnost i vodstvo Vergilija u njegovoj simboličkoj funkciji ispravnoga razbora.

e li parenti miei furon lombardi, mantovani per patria ambedui.	69
Nacqui sub Iulio, ancor che fosse tardi, e vissi a Roma sotto 'l buono Augusto al tempo de li dei falsi e bugiardi.	72
Poeta fui, e cantai di quel giusto figliuol d'Anchise che venne da Troia, poi che il superbo Iliòn fu combusto.	75
Ma tu perché ritorni a tanta noia? perché non sali il diletto monte ch'è principio e cagion di tutta gioia?"	78
„Or se' tu quel Virgilio e quella fonte che spandi di parlar sì largo fiume?" rispuos'io lui con vergognosa fronte.	81
„O degli altri poeti onore e lume, vagliami il lungo studio e 'l grande amore che m'ha fatto cercar lo tuo volume.	84
Tu se' lo mio maestro e 'l mio autore; tu se' solo colui da cu' io tolsi lo bello stilo che m'ha fatto onore.	87
Vedi la bestia per cu' io mi volsi: aiutami da lei, famoso saggio, ch'ella mi fa tremar le vene e i polsi“.	90

68. *Lombardijci*: Dio Galije južno od Alpa, koji su osvojili Langobardi, dobila je ime Lombardija.

70. *sub Julio*: Za života Julija Cezara; vijest je kronološki netočna jer je Vergilije rođen za konzula Krasa i Pompeja. Treba reći da je za Dantea Cezar prvi rimski car koji je utjelovio *summa imperii*. Vergilije, rođen 70. prije Krista u Andesu, selu u blizini Mantove, nije mogao poznavati Cezara i Cezar nije mogao cijeniti Vergilija jer je bio već star, a ubijen je 44. prije Krista kad je Vergilije imao dvadeset i šest godina.

72. *u vrijeme lažnih...*: Poganskih bogova jer je Vergilije umro 19. godine prije Krista.

73. *pravednom*: *Eneida* slavi Eneju u uvodnom dijelu spjeva *insignem pietate virum*, kao muža obilježena pravdom.

75. *ponosni Ilion*: Utvrda Ilion bila je spaljena. Dante je Troju smatrao gradom, a Ilion utvrdom koju je tako nazvao trojanski kralj Il. – *ponosni*: pokolj u Troji, „gradu u pepelu i razvalinama“ (*Čist.*, XII, 61–639), spominje se među primjerima kažnjene oholosti.

a moji su roditelji bili Lombardijci, zavičajem oboje iz Mantove.	69
Rodio sam se <i>sub Julio</i> , iako je bilo suviše kasno, i živio sam u Rimu za dobrog Augusta, u vrijeme lažnih i himbenih bogova.	72
Bio sam pjesnik i pjevao sam o onom pravednom Anhizovu sinu koji je došao iz Troje nakon što je spaljen ponosni Ilion.	75
Nego, zašto se vraćaš u toliku muku? Zašto se ne uspneš uz ugodni brijeg koji je početak i uzrok svake radosti?	78
„Jesi li ti dakle onaj Vergilije i onaj izvor što široku rijeku riječi razlijevaš?“ odvratim mu zastiđena čela.	81
„O, časti i svjetlo drugih pjesnika, nagradi mi dugi trud i veliku ljubav zbog koje sam pretraživao tvoju knjigu.	84
Ti si moj učitelj i moj tvorac; ti si jedini od kojeg sam preuzeo lijepi stil koji me proslavio.	87
Pogledaj zvijer zbog koje sam se okrenuo: zaštiti me od nje, slavni mudrač, jer mi se zbog nje tresu žile i bila.“	90

78. svake radosti: Počelo i uzrok jedine istinske radosti: blaženstvo.

81. zastiđena čela: Pjesnik se nalazi pred antičkim mudracem dok se sprema vratiti, i prigiba čelo jer se stidi svojega grijeha, jer ga zapanjuje iznenadna divota koja mu se pojavila i zbog poštovanja svojega velikog pjesničkog učitelja.

84. tvoju knjigu: Vergilijanska djela, posebno *Eneida*.

87. lijepi stil: Uzvišeni stil velikih danteskih spjevova koji su prethodili Danteovoj *Komediji*, prema Danteovoj kritičkoj terminologiji, tragični stil, kojemu pripada i Vergilijeva *Eneida*.

89. slavni mudrač: Jer je pjesnik i učitelj mudrosti. „Mudracima“ Dante naziva Guinizellija, Giovenalea, Vergilija i Stacija, Homera i druge antičke pisce koje susreće u Limbu.

„A te conven tenere altro viaggio“ rispuose poi che lagrimar mi vide, „se vuo' campar d'esto loco selvaggio:	93
ché questa bestia, per la qual tu gride, non lascia altrui passar per la sua via, ma tanto lo 'mpedisce che l'uccide;	96
e ha natura sì malvagia e ria, che mai non empie la bramosa voglia, e dopo il pasto ha più fame che pria.	99
Molti son li animali a cui s'ammoglia, e più saranno ancora, infin che 'l Veltro verrà, che la farà morir con doglia.	102
Questi non ciberà terra né peltro, ma sapienza, amore e virtute, e sua nazion sarà tra Feltro e Feltro.	105
Di quella umile Italia fia salute per cui morì la vergine Cammilla, Eurialo e Turno e Niso di ferute.	108

91–93. *drugoga puta*: Ne misli se na put uspona prema brijeju, što ga priječe zvijeri, nego na novi put: put kontemplacije. Još izričitiije će mu Vergilije predložiti put spasenja: posjet i razmatranje o trima kraljevstvima – Paklu, Čistilištu i Raju (stihovi 113–123).

100. *Pari se mnogim životinjama...*: Poroci se lako množe, osobito požuda.

101. *brt*: Nije kriptogram koji označuje točno određenu osobu; na početku spjeva prikazuje, da bi protjerao vučicu u Pakao, uzrok građanskoga i vjerskoga nereda, pjesnikovu sigurnost u viši zahvat koji će obnoviti red u ljudskom društvu: kreposna čovjeka kako su pisali pjesnikovi sinovi Iacopo i Pietro, koji će ljude pripremiti *totaliter ad virtutes*. Proricanje *ante eventum* ostavilo je široko polje za nagađanja tko bi taj *brt (il veltro)* imao biti: Cangrande della Scala, po pretpostavci Castelvetra, Lombardija, Tommasea... zbog svojih atributa sličnih onima hrtovim; neki car, po pretpostavci Pietrobona, Mazzonija i Momigliana; papa Benedikt XI, po pretpostavci Del Lunga i Renuccija; neki duhovni papa, po pretpostavci Porena i Sapeгна, koji će u evanđeoskom smislu obnoviti Crkvu; sâm Dante, po pretpostavci L. Olschkija i G. Gatta; Duh Sveti, po pretpostavci Filomusi-Guelfija i Papinija zbog očekivanja duhovne obnove i trećega kraljevstva, prema *Liber figurarum* oca Gioacchina da Fiorea.

103–105. *On neće žudjeti...*: Hrt (vrlo brz pas, podoban za lov na divljač) ima ovdje simboličku funkciju, kao što se može vidjeti iz njegovih osobina: neće biti pohlepan za vlašću, ni za novcem, nego će se hraniti samim Bogom i božanskim stvarima (mudročću, ljubavlju, krepošču) i potjecat

„Moraš se držati drugoga puta“, odgovori, vidjevši kako plaćem, „želiš li uteći s ovoga divljeg mjesta:	93
jer ta zvijer, zbog koje višeš, nikomu ne dopušta da prođe njezinim putom, nego ga toliko priječi sve dok ga ne ubije;	96
a ima tako zlu i divlju ćud, da nikada ne nasiti žudnu volju i poslije gladnija je još nego prije jela.	99
Pari se s mnogim životinjama, i još će ih biti, dok ne dođe hrt da je bolnom smrću ubije.	102
On neće žudjeti za zemljom i zlatom, nego za mudrošću, ljubavlju i vrlinom, a bit će rođen između pūsta i pūsta.	105
On će biti spas one ponižene Italije za koju su umrli djevica Kamila, Eurijal, Turno i Niz.	108

će iz ponizna plemena („između pūsta i pūsta“ – *fra feltra e feltra*): pūst, sirovo sukno od običnog lana. Dante je zbog svećeničke pokvarenosti i udaljavanja Crkve od njezina čisto duhovnog poslanja i evandeoskoga siromaštva, što je jedna od kulturalnih i moralnih postavki spjeva, osobito prezirao porok lakomosti. U hrtu će se stoga morati prepoznati snaga koja je sposobna prihvatiti se primarne zadaće da obnovi Crkvu i da je opet dovede na njezine apostolske izvore; to može biti car koji će odrediti pravednu sredinu između vremenite i duhovne vlasti, ili papa koji će iznutra u evandeoskom smislu obnoviti crkvene institucije. Možda je Dante htio reći da će hrt biti izabran među franjevcima i da će slijediti njihovo pravilo siromaštva? Različita su tumačenja i teško se opredijeliti za jedno od postojećih.

106. ponižene Italije: Odzvanja Vergilijev izraz iz trećega pjevanja *Eneide* „humilemque videmus / Italiam“. Kod Dantea pridjev *umile* ima moralno značenje: jadan, propao. „Posredovanjem hrta doći će spasenje propalih društvenih slojeva Italije čijem će konstituiranju kao nacije priteći i pobjednici i poraženi“ (A. Pagliaro, *Ulisse*, I, Firenze, 1966, p. 55).

107. djevica Kamila: U Vergilijevu spjevu opjevani su Trojanci i Latini, Enejini drugovi i neprijatelji; iako se bore jedni protiv drugih, dijele istu sudbinu prolijevajući krv za moć budućega Rima. *Kamila* je kći volštanskoga kralja; *Eurijal* i *Niz* poginuli su u borbi; *Turno*, sin rutulskoga kralja, pao je boreći se s Enejom. Volštani i Rutuli bili su narodi koji su živjeli u Laciju.

Questi la cacerà per ogni villa,
 fin che l'avrà rimessa ne lo 'nferno,
 là onde invidia prima dipartilla. 111
 Ond'io per lo tuo me' penso e discerno
 che tu mi segui, e io sarò tua guida,
 e trarrotti di qui per luogo eterno, 114
 ov'udirai le disperate strida,
 vedrai li antichi spiriti dolenti,
 che la seconda morte ciascun grida; 117
 e vederai color che son contenti
 nel foco, perché speran di venire
 quando che sia a le beate genti. 120
 A le qua' poi se tu vorrai salire,
 anima fia a ciò più di me degna:
 con lei ti lascerò nel mio partire; 123
 ché quello imperador che là su regna,
 perch'io fu' ribellante a la sua legge,
 non vuol che 'n sua città per me si vegna. 126
 In tutte parti impera e quivi regge;
 quivi è la sua città e l'alto seggio:
 oh felice colui cu' ivi elegge!" 129

109–111. zavist: To je đavao; suprotstavlja se *prvoj ljubavi*, Bogu. Hrt će protjerati iz svake zemlje vučicu ili požudu dok ne bude konačno vraćena u Pakao odakle ju je izbavila prva đavlova zavist zbog sreće praotaca.

113. tvoj voda: Vergilije nije za Dantea samo ljudski um što ga prosvjetljuje mudrost, učitelj pjesničke umjetnosti, pjesnik starorimskoga duha i Carstva, nego i pjesnik koji je u VI. pjevanju *Eneide* opisao prekogrobni život.

114. vječno mjesto: Pakao.

117. drugu smrt: Osuda. *Prva* je smrt odvajanje duše od tijela, *druga* je za osuđene vječna lišenost Boga (usp. sv. Augustin, *O Božjoj državi*, XIII, 2; Boetije, *O utjesi filozofije*, I, stihovi koji slijede Prozu VII; sv. Franjo, *Pjesma brata Sunca*, stih 33; Dante, *Poslan.*, VI, 2). Grešnik svjedoči (*svatko zaziva*) o svojem moralnom stanju: očajanju jer je zauvijek osuđen.

- On će je loviti po svakom gradu,
dok je opet ne odagna u Pakao,
odakle ju je isprva izvukla zavist. 111
- Zato za tvoje dobro mislim i sudim
da me slijediš, a ja ću biti tvoj vođa,
i povest ću te odavde kroz vječno mjesto, 114
gdje ćeš čuti očajne krikove,
i vidjeti drevne žalosne duhove,
kako svaki zaziva drugu smrt; 117
a vidjet ćeš i one koji su zadovoljni
u ognju jer se nadaju da će, ma kad bilo,
stići među blažene duše. 120
- A htjedneš li se zatim k njima popeti,
tu će biti duša dostojnija od mene:
s njom ću te ostaviti na svom odlasku; 123
jer onaj car što gore vlada,
zato što sam se protivio njegovu zakonu,
ne želi da uđem u njegov grad. 126
- Na svim stranama caruje i ondje vlada;
ondje mu je grad i uzvišeno prijestolje:
o, sretan li koga tu odabere!“ 129

---

118. oni koji su zadovoljni: Duše u Čistilištu nadaju se budućemu viđenju Boga koji će im se na kraju očišćenja otkriti. Među kaznama spomenut je *oganj*, u posljednjem krugu namijenjen bludnicima (*Čistilište*, XXV, 109–126).

122. duša dostojnija: Beatrice, stvarna i idealna žena u misticizmu *Novoga života*, lik teologije u *Komediji* koji će pratiti pjesnika u viđenju trećega dijela, *Raja*, nakon što okaje grijeha i ponovno stekne milost, „čist i spreman za uzlet među zvijezde“ (*Čistilište*, XXXIII, 145), u simbolizmu posljednjega čišćenja koje se događa u Zemaljskom raju, na vodama Lete i Eunoe. Drugo pjevanje *Pakla* objasniti će Beatricino poslanje.

124. onaj car: Bog u Empireju, iznad devetoga neba.

125. protivio sam se: Jer nije upoznao vjeru (*Pakao*, IV, 31–42). Vergilijev *pathos* i sjeta naviješteni su već od prvoga pjevanja: mantovanski pjesnik nije imao Milosti i Objave, no ipak je pripremio pogane za život u vjeri, kao što u spjevu teološka znanost priprema Dantea za Beatricino posredovanje.

E io a lui: „Poeta, io ti richeggio
per quello Dio che tu non conoscesti,
acciò ch'io fugga questo male e peggio, 132
che tu mi meni là dov'or dicesti,
sì ch'io veggia la porta di san Pietro
e color cui tu fai cotanto mesti.“
Allor si mosse, e io li tenni retro. 136

A ja ću njemu: „Pjesniče, zaklinjem te
onim Bogom kojeg nisi poznavao,
da izbjegnem ovo zlo i gore, 132
vodi me onamo kamo si netom rekao,
tako da vidim vrata svetoga Petra
i one za koje govoriš da su toliko tužni.“
Tada je krenuo, a ja sam pošao za njim. 136

---

132. *ovo zlo i gore*: Vučicu i osudu.

134–135. *vrata svetoga Petra...*: Vrata Čistilišta (*Čist.*, IX, 76 i slj.) na kojima bdije anđeo, „Petrov zamjenik“ (*Čistilište*, XXI, 54). Slijedeći metaforički jezik (jer danteskni Raj nema vrata) i biblijski jezik, „vrata svetoga Petra“ mogla bi se razumjeti kao vrata Raja. – *one*: Osuđene koje tako rastužuješ. U *Poslanici* Canu Grandeu della Scali pjesnik je objasnio da je sadržaj *Komedije* u doslovnom smislu stanje duša poslije smrti, u alegorijskom smislu čovjek ako se podvrgava pravdi nagrade i kazne, koje po slobodnoj volji zaslužuje ili ne zaslužuje, i da se svrha djela – koje pripada etici, odnosno moralnoj filozofskoj praksi – sastoji u *remove, viventes in hac vita de statu miseriae, et perducere ad statum felicitatis* – „pokretanju živih stvorova u ovom životu iz bijedna stanja, i dovođenju do stanja blaženstva“. „Pantera, lav i vučica tri su težnje zla i odgovaraju u isto vrijeme trostrukoj razlici u Paklu i trima Luciferovim licima. Tri zvijeri jedna iz druge stalno nastaju. Razdoblje koje govori o izgledu jedne zvijeri završava pojavom druge; a onda razdoblje koje opisuje izgled druge zvijeri završava pojavom treće... U svakoj zvijeri prisutne su druge dvije“ (L. Pietrobono, *Il poema sacro*, Bologna, 1915, pp. 184–187). Za Dantea je alegorija produžena metafora koja polazi od poznatih stvari da bi stigla do općenitijih pojmova. Pjesničko bogatstvo alegorije, kao umjetničkog oblika, dok navodi veličanstvene slikovite prizore iz *trecenta*, primjerima objašnjava u Danteu poučne nakane i duhovna stanja, i govori slikama i simbolima koji djelatno sudjeluju – kao što smo vidjeli u ovom početnom pjevanju koje ima poneki manje živ odlomak, zbog opće programatske formule intelektualističke naravi – u mnogostrukim obvezama ljudskoga života.